

РОЗДІЛ 2 ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

УДК 316.4.063.4(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.18.8>

ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

THE IMPACT OF GLOBALIZATION PROCESSES ON THE FORMATION OF SOCIAL POLICY

Грегірчак Д.Б.,*кандидат політичних наук, старший викладач**Гуманітарно-педагогічного коледжу**Мукачівського державного університету*

У статті розглядаються особливості реалізації соціальної політики в умовах глобалізації. Автор аналізує змістовне значення терміна «глобалізація». Визначено основні тенденції розвитку глобалізаційних процесів та їхні соціальні наслідки. Розглянуто проблеми сутності соціальної політики. Досліджено внутрішньополітичні та зовнішньополітичні умови і проблеми реалізації соціальної політики в сучасному світі. З'ясовано, що в умовах глобалізації соціальна політика перестає бути особливою прерогативою певної держави і з'являються тенденції до формування єдиної й глобальної соціальної політики, суб'єкт якої – наднаціональне джерело. Розглянуто основні чинники трансформації інституту соціальної політики у сучасному глобалізованому суспільстві. Автор аналізує дві форми наднаціональної системи соціального захисту – наднаціональний перерозподіл доходів і наднаціональне правове регулювання. Доведено, що моделі соціальної політики багатьох держав, зокрема й України, вирізняються еkleктичністю та непослідовністю, зазнають трансформації або реформ. Відзначено, що в умовах України об'єктивні світові процеси згортання соціальних функцій держави наклалися на кардинальні соціально-політичні трансформації, руйнування ціннісної системи суспільства. Це спричинило злам старої системи соціальних стандартів за відсутності позитивних результатів від нової системи. Визначено пріоритетні напрями формування ефективної соціальної політики в Україні в умовах глобалізації. У статті підкреслюється, що нагальною потребою в Україні у контексті глобалізаційних процесів є забезпечення надійного соціального захисту, збереження трудового потенціалу, розвиток ринку праці, подолання бідності, забезпечення гарантій, прав та свобод населення, дотримання принципів соціальної справедливості. Робиться висновок, що, незважаючи на те, що система соціальної політики в умовах глобалізації все більше набуває наднаціонального характеру, національні уряди країн повинні мобілізувати всі можливі внутрішні ресурси з метою формування ефективної системи соціального захисту, важливим елементом якої в сучасних умовах стає захист громадян від соціальних ризиків, пов'язаних з глобалізацією економіки.

Ключові слова: глобалізація, соціальна держава, соціальна політика, модель соціальної системи, соціальний захист.

The article deals with the peculiarities of social policy implementation in the conditions of globalization. The author analyzes the meaning of the term "globalization". The basic tendencies of development of globalization processes and their social consequences are determined. The problems of the essence of social policy are considered. Domestic and foreign policy conditions and problems of social policy implementation in the modern world are investigated. It has been found that in the context of globalization, social policy ceases to be a particular prerogative of a particular state, and there is a tendency to form a single, global social policy, the subject of which is a supranational source. The main factors of transformation of the institute of social policy in the modern globalized society are considered. The author analyzes two forms of a supranational social protection system, namely: supranational income redistribution and supranational regulation. Social policy models of many states, including Ukraine, have been proven to be eclectic and inconsistent, undergoing transformation or reform. It was noted that in the conditions of Ukraine, the objective world processes of curtailment of social functions of the state imposed on cardinal socio-political transformations, the destruction of the value system of society, which caused the breakdown of the old system of social standards in the absence of positive results from the new system of social standards. Priority directions of formation of effective social policy in Ukraine in the conditions of globalization are defined. It is emphasized that the urgent need in Ukraine in the context of globalization processes is to provide reliable social protection, preserve labor potential, develop the labor market, overcome poverty, ensure guarantees, rights and freedoms of the population, respect for the principles of social justice. It is concluded that, although the social policy system in the context of globalization is increasingly supranational, national governments must mobilize all possible internal resources to form an effective social protection system, an important element of which in modern times is the protection of citizens from social security, risks associated with the globalization of the economy.

Key words: globalization, social state, social policy, model of social system, social protection.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується динамічними глобалізаційними процесами. Очевидно, що це період надзвичайно складних соціальних змін. Глобалізація ставить на порядок денний нові проблеми в найважливіших сферах людської екзистенції. Зростає роль соціальної сфери в життєдіяльності людини, що зумовлює актуальність дослідження питання взаємозв'язку соціальної політики та глобалізації, яка дедалі більше охоплює всі сфери суспільного буття. Особлива увага до формування соціальної політики сучасних держав та моделей її реалізації в умовах глобалізації пояснюється як наявністю усталених демократичних традицій у провідних країнах Заходу, так і багатим досвідом використання політико-правових інструментів як механізмів соціальних перетворень. Особливості реалізації соціальної політики є надзвичайно важливими в умовах формування глобального суспільства, котре сприяє стандартизації соціальної політики держав під впливом процесів глобалізації та діяльності міжнародних політичних та економічних інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впливу глобалізаційних процесів на формування соціальної політики присвятили значну кількість наукових публікацій такі зарубіжні дослідники, як Ф. Бродель, П. Герст, Ш. Домінік, Д. Родрік, Е. Тоффлер, С. Хоффман, а також такі вітчизняні науковці: О. Агарков, В. Андрущенко, О. Білорус, І. Бураковський, В. Воронкова, В. Горбатенко, Р. Войтович, В. Кіпень, Г. Ковальова, А. Колот, Т. Семигіна, С. Сіденко, В. Співак, В. Скуратівський, В. Філіпчук, М. Шульга та інші.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження впливу процесу глобалізації на формування соціальної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізація (від англійського *“global”* – «всесвітній») визначається як об'єктивний загальноцивілізаційний процес, зміст якого характеризується економічною, політичною, культурною інтеграцією, уніфікацією та універсалізацією структур і відносин у різноманітних сферах суспільного життя. Слід відзначити, що основними рисами цього процесу є зміцнення зв'язків між найвіддаленішими куточками планети, зростання взаємозалежності національних економік, поширення спільних для всього людства технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, стандартизація законодавства, міжнародний поділ праці, рух капіталу і робочої сили в масштабах усієї планети. В. Воронкова виділяє три таких ракурси глобалізації: соціально-економічний (формування глобальних ринків і стратегії міжнародних фінансово-економічних інституцій); соціально-політичний (становлення глобального громадянського суспільства); соціокультурний (глибинні зміни в культурних стерео-

типах у зв'язку з новітніми науково-технічними нововведеннями, а також перспективи міжкультурного діалогу) [4]. Американський соціолог Е. Тоффлер переконаний у тому, що глобалізація знаменує собою процес поширення в загальнопланетарному масштабі постіндустріальної цивілізації, яку він називає третьою хвилею, що буде визначати рівень економічного розвитку, в результаті чого, ймовірно, «світ може опинитись у руках транснаціональних корпорацій та технореволюціонерів, а держава-нація втратить свій суверенітет» [10, с. 39]. Глобалізація формує новий світовий порядок, новий світоустрій. Отже, в умовах глобалізації ускладнюється структура світового розвитку, трансформуються цінності та норми життєдіяльності людей, видозмінюється система взаємовідносин між ними, встановлюються нові пріоритети у розв'язанні глобальних проблем, тобто формується нова форма соціальної організації – глобальне суспільство.

Яке ж місце України в глобалізованому світі? Як свідчать дані звіту швейцарського науководослідного інституту “2018 KOF Globalization Index” [13], в якому визначено індекс глобалізації – щорічний світовий рейтинг рівня глобалізації, Україна розташувалася на 42-му місці серед 203-х держав. Значення індексу, яке коливається від 0 до 100 балів, формується шляхом оцінки 24 показників і об'єднує три основні групи глобальної інтеграції – економічну, соціальну, політичну.

Активізація глобалізаційних процесів поставила суспільство перед очевидною необхідністю дослідження змісту соціальних функцій держави, основне завдання яких полягає у забезпеченні необхідного рівня соціального відтворення та перерозподілу суспільного багатства. Очевидно, що соціальні функції держави мають визначатися як головний напрям її діяльності, зумовлений основними суспільними цілями і завданнями на конкретному історичному етапі її розвитку, механізмом реалізації яких є соціальна політика. Соціальна політика та соціальний захист як її складовий елемент покликані мінімізувати соціальні проблеми та запобігати появам соціальних криз. Сучасні тенденції розвитку соціальної політики держави значною мірою зумовлені загальними закономірностями й особливостями світових глобалізаційних процесів. У цих умовах питання посилення ефективності наявних механізмів соціальної політики набувають особливої актуальності. З процесами глобалізації пов'язана переоцінка ролі національної держави як основного інструмента соціального регулювання і захисту. Традиційно соціальний захист асоціювався з державою, адже формування соціальної політики стало невід'ємною частиною процесів розбудови національної держави. Соціальна політика держави завжди мала на меті не лише зрос-

тання добробуту громадян, а й формування політичної солідарності та почуття приналежності до певної громади. В умовах глобалізації соціальна політика перестає існувати тільки в межах певної держави, бути її особливою прерогативою. Нині наявні тенденції до формування єдиної й глобальної соціальної політики, суб'єкт якої – наднаціональне джерело. У цьому розумінні національна держава діє як частина глобальної політичної системи. Формується новий тип соціальної політики – наддержавний. Суб'єктами такої політики є такі структури, як Організація економічного співробітництва і розвитку (OECD), Світовий банк (The World Bank), Міжнародний валютний фонд (IMF), Світова організація торгівлі (WTO) тощо. Як зазначає В. Дерєга, на практиці дані організації виступають не тільки економічним, але і політичним інструментом країн «золотого мільярду» в реалізації неоліберальної форми глобалізації, нав'язуючи свою політичну волю державам [5]. Так, Світовий банк вимагає від національних урядів забезпечувати лише мінімальний рівень соціального захисту, а Світова організація торгівлі ініціює приватизацію медичного та соціального обслуговування.

Безумовно, глобалізація зумовлює послаблення традиційної ролі держави. В сучасних умовах держава як соціальний інститут не в змозі самостійно вирішувати окремі фінансово-економічні питання, що відбивається в соціально-політичних реаліях і становить суть проблеми обмеження її суверенітету. Держави, вступаючи в міжнародні організації, йдуть на добровільне обмеження свого суверенітету з певного кола питань, що належать до організацій, членами яких вони стають.

Оскільки в умовах глобалізаційних процесів на ринку капіталу та ринку праці соціальна політика все частіше набуває наднаціонального характеру, набуває актуальності трансформація концептуального змісту дефініції «соціальний захист населення» з урахуванням чинників формування та розвитку соціальної політики. Спільність ринків капіталу та праці сприяє виникненню наднаціональних органів, що забезпечують на наднаціональному рівні захист громадянських прав. Виокремлюють дві такі форми наднаціональної системи соціального захисту: наднаціональний перерозподіл доходів і наднаціональне правове регулювання. В. Філіпчук зазначає з цього приводу, що міжнародний перерозподіл доходів на субглобальному рівні ефективний у Європейському Союзі, коли фонди цього політико-економічного утворення забезпечують певний рівень підтримки бідніших регіонів за рахунок заможніших [11, с. 108]. Наднаціональне правове регулювання передбачає приєднання до конвенцій і виконання рекомендацій міжнародних організацій, а також формування на цій основі національного

законодавства, що регулює соціальну політику. Це зумовлюється тим, що під впливом процесів глобалізації зростають та накопичуються соціальні проблеми як на рівні окремих держав, так і на світовому рівні.

Не менш важливими чинниками трансформації інституту соціальної політики є, безумовно, глобальні зміни у демографічних та економічних параметрах світової спільноти. Загальновизнано, що нині у більшості розвинутих країн рівень народжуваності є значно нижчим від рівня, необхідного для відтворення населення. А. Колот вказує, що наслідком цього є збільшення частки людей похилого віку в розвинутих країнах, а в країнах з низьким рівнем розвитку – збільшення відсотка молоді та економічно активного населення середнього віку [7, с. 27]. Старіння населення є спільною проблемою країн Заходу. Пов'язане з цими процесами збільшення пенсійних виплат ускладнює ситуацію в сфері соціального захисту. Так, у Швейцарії, Данії, Німеччині, Бельгії, Норвегії кількість сіб старше 60 років від загальної чисельності населення перебуває у діапазоні від 20 до 21%, у Швеції – близько 23%, норма видатків на виплату пенсій сягає 10–11% від ВВП, а в Австрії найвища в світі – 15% від ВВП.

Основне соціальне протиріччя глобалізаційних процесів – це гальмування прогресу або пряме погіршення умов існування основної частини людства за рахунок прискорення розвитку і зростання добробуту меншої частини. О. Білорус підкреслює, що зазвичай соціальні проблеми, зумовлені процесами глобалізації, узагальнено визначають проблемами бідності, хоча їх сфера є набагато ширшою [2, с. 133–134]. Через нерівномірність розвитку країн глобалізація надає асиметричності характеру їхнім взаємовідносинам, а також породжує нерівність, яка не зменшується, а збільшується. Зростання різниці в доходах і рівні життя різних країн послаблює основу стійкого розвитку людства. З часом прірва між лідерами та аутсайдерами світового розвитку зростає. Г. Ковальова наводить статистичні дані, які вказують, що наприкінці ХХ ст. на долю багатих країн, де мешкало 20% населення світу, припадало 80% світового ВВП, а на долю бідних країн, де зосереджено 80% населення, – 20% світового ВВП [6, с. 234]. Загальне багатство 225 найзаможніших людей світу становить понад \$1 трлн, що відповідає річному доходу більш ніж 2,8 млрд людей, або 47% населення світу [3].

Проблеми соціальної політики безпосередньо стосуються питання міжнародної міграції. Так, О. Білорус вказує, що щорічна загальна кількість нелегальних мігрантів становить 1–5 млн осіб [3]. Г. Ковальова та В. Данілі'ян виокремлюють зовнішні та внутрішні чинники трудової міграції, зокрема з України. Зовнішні причини: емний

ринок праці західних країн, приваблива матеріальна оцінка трудової діяльності, постійне зростання попиту розвинутих країн на працю іноземців. Внутрішні причини: недостатність робочих місць, значна різниця в оплаті праці, корупція, відсутність можливостей для розвитку і самореалізації, загальна нестабільна ситуація в країні [6, с. 237]. Хоча проблемам міграції, особливо трудової, останнім часом приділяється більше уваги, проте і далі поза увагою залишається те, що трудова міграція містить латентні довготривалі соціальні наслідки. Зокрема, сьогоднішніх трудових мігрантів у нашому суспільстві громадська думка сприймає як громадян України, що тимчасово виїхали із країни з метою знайти місце роботи та покращити свій матеріальний стан. Утім, як наголошує М. Шульга, чимало з цих людей навіть не уявляє, що їхній тимчасовий виїзд стане багаторічним, а для багатьох обернеться еміграцією [12, с. 183]. Аналіз нинішньої соціально-демографічної ситуації в Україні свідчить про глибоку демографічну кризу. Очікується, що ця тенденція зберігатиметься, тому загальна чисельність населення скоротиться ще на 10 млн до 2050 року [8].

Не менш важливими факторами впливу на соціальну політику в умовах глобалізованого суспільства є культурні чинники. Культурні традиції країни визначають як політичний контекст та порядок ухвалення політичних рішень, так і пріоритети в реалізації соціальних програм або відмову від певних напрямів соціальної політики. Досить згадати про ставлення в католицьких країнах до програм планування сім'ї, а в мусульманських – до політики гендерної рівності.

О. Агарков виділив декілька положень щодо впливу глобалізації на реалізацію соціальних функцій держави та в цілому на майбутнє соціальної держави: по-перше, сучасна національна держава добробуту втратила свою конкурентоспроможність у контексті викликів глобалізації; по-друге, майбутнє сучасних соціальних держав полягає в розбудові соціально-економічної системи, яка спирається на знання і високі технології, що відповідає основним рисам інформаційного суспільства; по-третє, сучасний світ є світом мобільності, в якому утвердитися не лише речі, але й здатності людей продукувати ці речі, компетенції, якими володіють люди [1, с. 102–103]. Все вищезгадане по-своєму впливає на соціальну політику, визначаючи її передумови, нове коло її клієнтів, методи та засоби впровадження. Не варто залишати поза увагою професіоналізацію соціальної сфери, тобто поширення навчання соціальних працівників, соціальних адміністраторів, фахівців із соціальної політики. Т. Семигіна стверджує, що завдяки обміну інформацією, урізноманітненню методів та підходів у наданні соціальних послуг,

які раніше не були властиві конкретній культурі, відбувається швидке впровадження інновацій, запроваджується плюралізм у наданні соціальних послуг, відбувається розвиток недержавних та приватних організацій тощо [9, с. 74].

Нині у світі реально існують різноманітні моделі побудови соціальної політики та соціального розвитку. А. Колот вказує, що вони мають відмінності за такими ознаками: масштабами участі держави у розробленні та реалізації соціальних програм, джерелами фінансування та структурою соціальних витрат; структурою категорій населення, які підпадають під дію тієї чи іншої соціальної програми; формами соціального захисту; характером управління соціальним розвитком тощо [7, с. 37]. Моделі соціальної політики багатьох держав, зокрема й України, вирізняються еkleктичністю та непослідовністю, зазнають трансформації або реформ. А. Колот дійшов висновку, що соціальна політика нині стає більш ліберальною, прагматичною та орієнтованою не так на підтримку економічно слабких верств та консервацію наявних соціальних імперативів, як на створення передумов для підвищення мотиваційного потенціалу, мобільності, трудової продуктивності людських ресурсів [7, с. 32].

В умовах України об'єктивні світові процеси згорання соціальних функцій держави наклалися на кардинальні соціально-політичні трансформації, руйнування ціннісної системи суспільства, що спричинило злам старої системи соціальних стандартів за відсутності позитивних результатів від нової системи. Нагальною потребою в Україні у контексті глобалізаційних процесів є забезпечення надійного соціального захисту, збереження трудового потенціалу, розвиток ринку праці, подолання бідності, забезпечення гарантій, прав та свобод населення, дотримання принципів соціальної справедливості. Найважливішими із соціальних проблем України, що потребують вирішення, є збільшення доходів населення та розвиток соціальних програм. Досягнення європейських стандартів у соціальній сфері – рівня доходу, структури споживання, добробуту, зайнятості, фінансування соціальних програм, що забезпечують розвиток людських ресурсів, має пріоритетне значення, оскільки від цього залежить можливість включення в європейський ринок праці, доступ до ринку товарів і послуг, розвиток гуманітарного капіталу, формування середнього класу та забезпечення міжнародної конкурентоспроможності України. Інвестиції в розвиток соціальної сфери сприяють розвитку людських ресурсів, зменшенню соціальної поляризації в суспільстві, росту суспільного попиту, що сприяє економічному зростанню та соціальній стабільності.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, те, що сис-

тема соціальної політики в умовах глобалізації все більше набуває наднаціонального характеру, ніяк не має означати, що уряди країн повинні припинити активну соціальну політику, рухаючись у фарватері глобалізаційних процесів і безнадійно сприймаючи пов'язані з ними зовнішні загрози соціальній безпеці держави. Навпаки, в умовах глобалізації необхідно мобілізувати всі можливі внутрішні ресурси з метою форму-

вання ефективної системи соціального захисту, важливим елементом якої в сучасних умовах стає захист громадян від соціальних ризиків, пов'язаних з глобалізацією економіки. Перспективними напрямками дослідження можна вважати розкриття питань, пов'язаних із порівняльним аналізом національної та регіональної соціальної політики й детермінантами оптимізації соціальної політики в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агарков О. Соціальна структура України та прагматичні тенденції її розвитку. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації* : укр. наук. журн. 2011. № 1. С. 100–105.
2. Білорус О. Глобалізація. Прийняти виклик часу. *Віче*. 2000. № 12. С. 131–146.
3. Білорус О. Глобалізація і соціальна доля людини в XXI столітті. *Інтернет холдинг Олега Соскіна* : вебсайт. URL: <http://soskin.info/ea/2001/1/20010190.html>.
4. Воронкова В.Г. Соціально-економічне прогнозування : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 288 с.
5. Дереха В.В. Соціальна і гуманітарна політика : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 178 с.
6. Ковальова Г.П., Даніліян В.О. Україна у світових глобалізаційних процесах : виклики і відповіді. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Філософія»*. 2015. Вип. 45(1). С. 229–241.
7. Колот А.М. Соціальна політика в умовах глобалізації та лібералізації економічних відносин: здобутки, втрати, тенденції. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 1. С. 23–41.
8. Міграція в Україні: факти і цифри. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf.
9. Семигіна Т. Глобальні соціальні проблеми та національні моделі їх розв'язання. *Магістеріум. Політичні студії*. 2002. Вип. 10. С. 69–77.
10. Тоффлер Э. Шок майбутнього : пер. с англ. Москва : АСТ, 2001. 389 с.
11. Філіпчук В.Р. Соціальний захист населення: зміст категорії та відповідність викликам глобалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. Вип. 20(3). С. 106–110.
12. Шульга М. Міграція як форма розширення ареалу життя особистості. *Соціальний ареал життя особистості* / за ред. М. Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України, 2005. С. 181–195.
13. KOF Globalisation Index: Globalisation Lull Continues. URL: <https://kof.ethz.ch/en/news-and-events/media/press-releases/2018/12/kof-globalisation-index-globalisation-lull-continues.html>.